

Aquell 1413

El Palau Formós de Balaguer

Sembla que la mare del comte, Margarida de Montferrat, exhortà el seu fill a què es fortifiqués a Balaguer perquè tenia confiança en la inexpugnabilitat de la fortalesa, i creia que al rei li seria impossible de conquerir-la. No s'equivocava —diu Monfar—, amb tal que la ciutat estigués ben proveïda d'armes, de pólvora i de queviures, perquè està de tal manera edificada que, mitjançant provisions i una bona cavalleria per a fer sortides de càstig pels voltants de tant en tant, podia sostenir-se molts anys encara que l'assetgés un poderós exèrcit, majorment confiant amb l'arribada de reforços, com en tenien la promesa.

El 6 d'agost reconegué el rei la situació de la ciutat, de les muralles i dels terrenys pròxims. Tenia lliure el camí de Lleida, per Menàrguens, i aviat ocupà l'horta sense gosar apropiarse massa, però, al convent de Sant Domènec ni a la Casa de la Comtessa, que eren forteses en poder del comte. Tot seguit manifestà el rei el desig d'encerclar la ciutat amb les seves tropes, perquè tenia por que se li escapés el comte Jaume. Aquesta preocupació no l'abandonà mentre durà el setge.

Com podem veure, i com anirem veient a continuació, existeix una riquesa sorprenent de detalls sobre els personatges, els esdeveniments i els propòsits dels dos bàndols en la guerra. Les accions bèl·liques es poden seguir de prop i, molt probablement, es podria reconstruir amb exactitud la història del setge de Balaguer de 1413. Però resta un misteri que va esdevenint impenetrable. Com era el Palau Formós? Els fonaments, que han perdurat fins a nosaltres ens poden donar

una idea de la magnitud de les edificacions, però res més. Comptem amb alguna descripció de la vila, on es fa menció del castell; fins i tot es parla en algun lloc d'un "alcàsser ple de bellesa" i, en un altre, d'una "torre magnífica del mateix castell", però no hem pogut trobar en cap llibre ni document antic la descripció completa d'aquesta construcció. No sabem l'altura que tenia, les portes i els finestrals, ni la distribució de l'espai. No ens és possible de fer-ne un croquis ni tan sols aproximat. El palau ja no fou habitat després del setge, i el més probable és que restés en estat ruïnós.

Amb el fi de cercar totes les informacions possibles, hem pogut recollir algunes dades esparses. Ja hem parlat del comentari que hi dedica Pere III, que hi va néixer, en la seva *Crònica*. En el nostre treball titulat *Evocació de Balaguer*, publicat el 1971 en segona edició (Ed. Pòrtic), transcrivíem la visió de la ciutat de Balaguer feta pel cronista del rei Ferran, García de Santa María. Monfar al segle XVII, per la seva banda, hi dedica aquestes paraules: «A la part més alta de la ciutat, cap a orient, hi havia un alcàsser molt fort, i d'obra i artifici molt sumptuós i excel·lent...» Trobem en Zurita (llibre XII, pàg. 89) exactament les mateixes paraules, i aquest historiador és del segle anterior. Qui escriví el judici, o bé, d'on ho tragueren tots dos? «Per septentrió hi havia una muralla que seguia tot el tossal i arribava a una cantonada que mira cap al camí de Lleida; en aquest mur hi havia dues portes, una dita de la Jueria, i una altra que es troba darrera de l'església major. Tot estava ple de torres, i una mica més amunt de la porta de la Jueria hi havia una bella torre, que avui s'anomena la Gironella

perquè aquí gira la muralla, i a la cantonada que mira cap a Lleida hi ha una altra torre quadrada, i d'aquí continua el camí de ronda per una costa molt difícil de pujar, i s'arriba fins al pont de Lleida, i d'allí s'estén un altre mur fins al riu, que fa una cantonada i s'allarga cap a la porta, que estava guardada per dues torres, una a l'entrada i una altra a la sortida. Aquí s'acaba la ciutat, i des de la porta fins al castell no hi havia muralla, per ésser tot el pendent que pujava des del pont fins al castell de penya-segat. D'aquesta manera estava aquella ciutat i està avui, si bé el castell es troba "del tot enderrocat", que només es coneix el rastre del mur i d'unes torres. Fora del pont hi havia un monestir de religiosos de Sant Domènec, fundació d'Ermengol de Cabrera, comte d'Urgell, i al seu darrera una casa forta o castell que havia edificat la comtessa Margarida, i per això l'anomenaven la Casa forta de la Comtessa, i estava tot molt proveït i fornit de pertrets de guerra» (vol. II, pp. 488-489).

En una *Història de la ciutat de Balaguer* de fra Josep M. Pou i Martí, de 392 pàgines i publicada a Manresa l'any 1913, hi trobem aquesta precisa descripció: «La Casa de la Comtessa estava situada al costat del camí del Molí del Comte, que encara existeix, antic camí de Lleida, abans d'entrar al pont, vora l'hostal conegut per La Fassina.» Pou i Martí féu un treball molt profitós de recerques a l'Arxiu municipal de Balaguer i a l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

El Palau Formós tenia ja, el 1413, una llarga història. Fou una peça mestra durant el setge de 1228, que li féu el rei Jaume I per a obligar Guerau de Cabrera a lliurar-lo a la comtessa Aurembiaix, hereva del comtat d'Urgell. També Jaume I instal·là el seu "reial" al pla d'Almatar, que és el lloc des d'on podia atacar millor la ciutat. Més endavant, el 1242, s'hi féu fort Ponç de Cabrera. Un altre setge famós fou el de 1278, amb el comte de Foix a dintre, que el rei Pere el Gran obligà a rendir-se el 23 de juliol de 1280. Després, el castell ha continuat essent sempre un punt essencial que han cobejat tots aquells que han intentat apoderar-se de Balaguer. En totes les guerres i fins i tot en les lluites civils, el castell i el pla d'Almatar, el "reial" per a tots els assetjants, han estat la clau que obria les portes de la ciutat. Per

a cloure'n els exemples, direm que fou ocupat, encara, per la partida d'Andreu Torres en la guerra carlina de 1873.

En uns apunts sobre la història de Balaguer publicats a Lleida el 1912, Giménez Catalán parla del Palau Formós en aquests termes: «El castell, l'alcàsser dels comtes d'Urgell, s'aixecava encinglerat sobre el pujol que domina la ciutat, enfront del pont damunt el Segre. Era de fàcil defensa i acomplia tots dos objectes: el de fortalesa i el de residència dels senyors d'aquelles comarques, però era una mansió règia, sumptuosa, ornada amb pòrfirs, marbres i jaspis en tanta abundància i amb una tal riquesa, que amb aquests elements s'engalanaren d'altres edificis.» Sembla que, del castell, es portà al convent de Sant Domènec un dels claustres, que era una magnífica obra. Allò indubtable és que aquest convent quedà ruïnós i fou reconstruït en part amb vestigis de l'alcàsser dels comtes d'Urgell.

El pont de set arcades fou construït a primers de 1335, quan la corona comtal passà a mans dels fills dels reis d'Aragó i comtes de Barcelona. Es començà per la part de Balaguer i després, per l'amplada de les aigües, fou allargat fins a l'altra riba. De la seva solidesa en donà prova el pas dels segles. L'entrada al castell era molt difícil; a la porta principal hi havia el pont llevadís, i poca gent bastava per defensar-lo. «El castell dels comtes d'Urgell a Balaguer —diu Díez-Coronel i Montull—, podem dir que era anteriorment una Alcassaba àrab (del segle XI) en una estratègica plaça militar. (...) Sabem que l'any 897 es començà a fortificar un castell a Balaguer.» I, finalment, un comentari d'Agustí Duran i Sanpere: «Balaguer podria començar per ésser un pont, vigilat per un castell que arribà a ésser palau de residència potser romana, segurament aràbiga i després comtal.»

Però, com era el Palau Formós?, quin aspecte tenia? Això continuem ignorant-ho, encara.

J. B. X.

(Del llibre *Els comtes d'Urgell i la ciutat de Balaguer*, inèdit.)